

Stefan Trojar

ZASNOVA ZGODOVINSKIH TEM IN NAČRTOVANJE POUKA

Predavanje na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Tolmin, 1.—3. oktobra 1986.

1. Vloga učnih tem v sodobnem učnem načrtu

Teme so pomemben element vsakega učnega načrta. Tradicionalni učni načrt je bil predvsem prikaz obsega učne snovi, torej seznam in razpored učnih tem. Sodobni učni načrt, imenovan **kurikulum** (curriculum), pa hoče zagotoviti poleg načrtovanja tudi optimalno uresničitev pouka in učno preverjanje. V kurikulumu je učna snov preko smotrov mnogo bolj določno in utemeljeno tematizirana. Teme učnega načrta in vzgojno-izobraževalni smotri so v medsebojni odvisnosti. Poleg uvodnih vzgojno-izobraževalnih nalog učnega predmeta naj bi vseboval učni načrt tudi smotre ali didaktično-metodične napotke za vsako temo posebej. Kurikulum naj bi pomagal učitelju pri izbiranju in razvrščanju učnega gradiva ob načrtovanju učnih ur, mnogo bolj določno in konkretno pa naj bi nakazoval tudi osrednje ideje in oporne točke posameznih tem. Operativno opredeljeni smotri naj bi izrazili kakovostno stran učnega procesa, nakazovali pa naj bi tudi metode in oblike pouka ter uporabo učnih sredstev. Kurikulum hoče torej zagotoviti celovit didaktični sistem: od smotrov, vsebin, učnega kompleta, vse do instrumentov za preverjanje rezultatov pouka (katalogi, znanja, preverjalni testi znanja). Tako izdelan didaktični sistem naj bi usmerjal v bolj globinsko osmislenje in spoznavanje učne snovi. Didaktična raziskovanja in pedagoške izkušnje v razvitih šolskih sistemih pa so pokazale tudi raznovrstne slabosti pri tako celovitem in podrobnem načrtovanju pouka družboslovnih predmetov. Kritiki opozarjajo zlasti, da takšen pouk izpostavlja predvsem izobraževalno, zanemarja pa vzgojno komponento, učiteljevo življenjsko neposrednost in ustvarjalnost. Takšen didaktični perfekcionizem vodi k učnim vzorcem, zanemarja pa specifične situacije v razredu, psihološke dispozicije in izkustvo učencev itd., kar je za zanimiv in uspešen pouk zgodovine zelo pomembno.

Nas zanima predvsem, kateri elementi učnega načrta za zgodovino pomagajo našemu pedagogu pri načrtovanju pouka. Metodologija naših učnih načrtov zgodovine tako za osnovno kot tudi za srednjo šolo je sprejela nekatere elemente kurikularne teorije. V uvodnih vzgojnoizobraževalnih nalogah zgodovine pridejo do izraza raznovrstne naloge našega predmeta, teme so v precejšnji meri zasnovane problemsko, pomembno vlogo imajo tudi **pojasnila k poglavjem**. Ta usmerjajo učitelja k osrednjim problemom, k aktualizaciji, nakazujejo tudi nekatere vzgojne poudarke, dajejo pa tudi nekaj metodičnih napotkov in korelacij z drugimi predmeti.

Ob vsem tem pa moram ugotoviti, da so napotki izraženi preveč na kratko in zgoščeno in da premalo upoštevajo specifičnost tem. Besedilo pojasnil za 8—10 ur pouka je tako kratko, da bi ustrezalo kvečjemu eni temi, ne pa celemu poglavju. Učni načrt v takšni obliki in obsegu služi učitelju zgodovine predvsem kot instrument za globalno orientacijo pri izdelavi individualnega letnega učnega načrta. Pri podrobnem načrtovanju učnih tem in metodičnih enot pa je naš učitelj zgodovine v veliki meri samostojen. Kvaliteta načrtovanja je močno odvisna od njegove strokovne, metodične sposobnosti in od idejno-politične angažiranosti. Največ neposredne operativne pomoči mu nudi tematska zasnova učbenika, pri metodičnem načrtovanju pa delovni elementi, ki so vgrajeni v teme učbenika. Do neke mere

imajo vlogo pri metodičnem načrtovanju tudi učila v sestavu učnega kompleta. Vsekakor opravijo pri nas najbolj odgovorno delo pri zasnovi učnega procesa avtorji učbenikov.

2. Zahteve po temeljitejšem izboru in izdelani tematizaciji zgodovinske učne snovi

V učnih načrtih zgodovine prevladuje časovno-progresivni pregled skozi zgodovinska obdobja. Poudarek je na tistih obdobjih novejšje zgodovine, kamor segajo korenine sodobnega družbenega življenja. Zgodovina dobiva v učnih načrtih vedno nove teme, iz sodobnosti, toda število učnih ur zgodovine ostaja isto ali se celo zmanjšuje. Didaktiki pouka zgodovine opozarjajo na vedno večje protislovje med mentalno zmogljivostjo učencev in zgoščevanjem učne snovi. Preobilje in zgoščenost učnih tem v učnem načrtu vodi pri realizaciji pouka zgodovine v površnost in tekmo s časom. Ogrožene so mnoge kakovostne strani pouka: globinska analiza procesov in pojavov, aktivne metode in oblike pouka, konkretizacije na domačih primerih itd. **Zato se didaktiki pouka zgodovine odločno zavzemajo za bolj odločno izbiranje učne snovi**, ki pa mora biti didaktično in metodično utemeljeno. Razredčenost tem v učnih načrtih je pomemben pogoj za kakovosten, zanimiv in življenjski pouk zgodovine. Razumljivo je, naj bi tudi učitelj pri načrtovanju učnih ur skrbno izbiral učne probleme in pod teme. V ZR Nemčiji skušajo izbirati učno snov po sistemu vzorcev. Izdelali so sisteme kriterijev, ki naj bi omogočili z vzgojnega vidika izbor vzorčnih primerov. Vendar je treba poudariti, da ima vzorčni sistem pri pouku zgodovine in drugih družboslovnih predmetov manjše možnosti kot pri naravoslovnih predmetih. Didaktiki pouka zgodovine utemljujejo, da je mogoče pri našem predmetu sistem vzorcev uveljaviti preko pojmov »**tipično**« in »**reprezentančno**«. Francoska buržoazna revolucija naj bi bila poglobljeno analizirana in predstavljena učencem kot tipičen primer evropskih meščanskih revolucij. Reprezentančni pa so tisti zgodovinski pojavi ali procesi, ki so prisotni v preteklosti, sedanjosti in bodočnosti. Na primer: družbene težnje po razvoju proizvodnih sil, represivna vloga državnega aparata v družbi itd. Na Vzhodu izbirajo zgodovinsko učno snov predvsem z vidika marksistične idejne orientacije, deloma pa upoštevajo tudi sodobne didaktične sisteme. Nekateri didaktiki pouka zgodovine pa izhajajo pri izboru snovi predvsem z vidika življenjskih interesov in spoznavnih možnosti mladine.

Pomembna zahteva sodobne didaktike je tudi tematizacija učne snovi. Odbrana učna snov je le materialna osnova (»polje«) za učni proces. Te vsebine postanejo šolske teme šele v zvezi z didaktičnimi poudarki. Smotri torej besedno izražajo osrednjo idejo zgodovinske teme in jo osmislijujejo. Zato besede: reformacija, Karantanija itd. še nimajo pravega značaja učne teme. Bolj določno izoblikovane teme šolske zgodovine bi bile: Rimljani osvojijo svetovni imperij, toda izgubijo republiko. Nastopil je novi čas odkritij, iznajdb in reformacije. Imperializem — težnja držav po svetovni nadvladi itd.

3. Kaj je značilno za temo šolske zgodovine?

»Kakovostno izdelan učni načrt močno vpliva na strukturo pouka. Zlasti je pomembno, da so iz zgodovinske preteklosti izpostavljene osrednje vsebine. Le na tak način bosta tudi avtor učbenika in učitelj v razredu oblikovala takšen pouk zgodovine, da bodo ohranili učenci o bistvenih procesih in pojavih trajne predstave, ki bodo postale element njihove družbene zavesti.

Tema šolske zgodovine je smiselno zaokrožena vsebinska enota, ki ima svoj osrednji smoter, osrednji problem ali osrednjo idejo. Naslov teme naj bi bil izražen kot napoved osrednje ideje ali kot problemsko vprašanje. Naslov ne sme biti izražen v besednjaku znanstvene zgodovine ali obče sociologije, ker bo učencem težko razumljiv in nezanimiv. Konkretno formulirana tema bo tudi usmerjala v življenjsko

konkretne zgodovinske situacije. Na primer: 'Industrializacija' — največji preobrat v življenjskih pogojih človeka. Ali je bila atenska demokracija prava ljudska oblast?

Sodobna didaktika je teoretično utemeljila **problemško zasnovo tem**. Za družboslovne šolske predmete se je dobro uveljavil sistem problemskega pouka. Ta didaktični sistem razvija samostojno, ustvarjalno družbeno-kritično mišljenje učencev. Vzpodbuja pa tudi diskusijske, raziskovalne in druge aktivne metode in oblike pouka. Zgodovinske teme naj bi bile torej po možnosti problemsko zasnovane.

Didaktiki pouka zgodovine se zavzemajo tudi za **sistem obširnih zgodovinskih tem**. Tako zasnovane teme naj bi zagotovile bolj uravnotežen odnos med izbrano zgodovinsko informatiko in analitično-sintetičnimi miselnimi procesi v etapnem spoznavanju zgodovine. V uvodnem delu teme je motivacijska utemeljitev teme kot tudi njenih vzgojnoizobraževalnih potenc. Nakazan je tudi osrednji problem, ob njem pa tudi vrsta vprašanj, ki usmerjajo k globinsko analitičnemu spoznavanju tematike. Tema je notranje razčlenjena na podteme, ki v glavnem ustrezajo obsegu učnih ur. Podtema pa je nadalje razčlenjena na nekaj učnih problemov (2—6). Obširne teme naj bi zagotovile bolj celovito notranjelogično povezanost in dialektiko učne snovi, načrtno utrjevanje in sistematizacijo v širših okvirih zgodovinskih procesov in pojavov. Omogoča pa tudi bolj organsko kombinacijo in vključevanje aktivnih metod in oblik pouka. Značilno za to vrsto tem je tudi, da so osredotočene na vsebinsko, teritorialno ali časovno zožen izsek iz zgodovine, ki ga obdelajo temeljito in globinsko. Takšni izseki, imenovani tudi »otoki«, »kosti« ali »kripe«, omogočajo mnogostransko spoznavanje teme. Na primer: francosko buržoazno revolucijo v 12 učnih problemih, življenje srednjeveškega kmeta v 6 učnih urah itd. V naših učnih načrtih so se ohranile pretežno ozke, nekajurne teme, ki so povezane v poglavja. V naših novejših učbenikih zgodovine so teme razčlenjene v podteme, ki ustrezajo učnim uram, kar je pomembna didaktično-metodična pomoč učitelju.

Pomemben element tem šolske zgodovine je tudi **aktualizacija**. V zasnovi tem naj bi bila prisotna vez med zgodovinsko preteklostjo in sodobnostjo. Izkušnje ljudi v preteklosti prispeva k osmišljanju sodobnega družbenega življenja, ki ga učenci izkušveno spoznavajo. Ob spoznavanju zgodovinskih pojavov in procesov primerjajo le-te s sodobnimi in hkrati iščejo podobnost. Tudi kakovostna različenost med preteklimi in sodobnimi pojavi prispeva, da učenci ob primerjavi na konkretnih primerih nazorno spoznavajo razvojno smer in bistvene značilnosti družbenih struktur. Iskanje zvez med sodobnostjo in preteklostjo je tesno povezano z družbeno kritičnim mišljenjem učencev. Ti se vedno bolj usposabljuje v tem, da samostojno iščejo in razrešujejo družbene probleme. Aktualizacija in problematizacija sta tesno povezani zlasti pri temah iz novejših obdobij zgodovine. Deloma pa jo je mogoče uveljaviti tudi pri starejših obdobjih. Na primer: kulturna kontinuiteta iz antike, španski kolonializem v Latinski Ameriki in gospodarska zaostalost v odnosu do Severne Amerike, protestantizem in nastanek narodne književnosti itd.

Teme šolske zgodovine naj bi vsebovale takšne elemente, ki psihološko in motivacijsko vplivajo na interes učencev in nakazujejo tudi učinkovite metode pri poučevanju in učenju zgodovine. Teme naj bi bile s pomočjo smotrov čimbolj določno osmišlene, odpirale naj bi problemska vprašanja iz zgodovine in jih povezovale s sodobnimi družbenimi situacijami in dilemami mladih. Zagotovile pa naj bi tudi logične sisteme pri spoznavanju zgodovine kot tudi globinsko proučevanje tematike.

Poleg pedagoških elementov in izhodišč pri oblikovanju tem šolske zgodovine pa moram omeniti tudi **vlogo vzorcev znanstvene zgodovine**, ki vplivajo na zasnovo tem šolske zgodovine. V zgodovinski stvarnosti so časovno razvojni procesi dialektično povezani in prepleteni s spremembami v družbenih strukturah. Ta dialektična soodvisnost je torej tudi prisotna v vsaki temi. Pri prikazu zgodovinske preteklosti pa so tradicionalne zgodovinske projekcije postavljale v ospredje časovno-razvojni vidik, medtem ko v novejših zgodovinskih šolah bolj gojijo sistematsko-strukturalne vzorce družbenih situacij, razmer v določenem zgodovinskem trenutku.

Ti dve osnovni projekciji pri rekonstrukciji zgodovine vplivata tudi na zasnovo tem šolske zgodovine.

Časovno razvojna projekcija zgodovine pripoveduje o začetku, razvoju in razkroju raznih družbenih organizmov v časovnih okvirih, o etapah tega razvoja, še posebej o zgodovinsko odločilnih etapah. V središču pozornosti takšne projekcije so zgodovinski procesi. Tudi v šolskih temah, kjer prevladuje dogajanje, je pripoved v učbeniku učenecem zanimiva, kvalitetna, učiteljeva razlaga pa jo še dopolnilno dramatizira, oživi itd. Pri učencih je torej, mogoče ob retrospektivnem prikazu dogajanja doseči sugestivno podoživljanje. Pri obravnavi časovno-razvojnih tem v šoli pa je možno preiti metodično na površno predstavitev zunanjega dogajanja in na monolog. Zato je diskusija v kombinaciji z razlago pomembna za aktiviranje učencev in za poglobljeno spoznavanje vzrokov itd. V naših osnovnošolskih učbenikih zgodovine je v tej projekciji zasnovanih 1/3 do 1/2 tem.

Strukturalno-sistematska projekcija družbenih situacij je bolj prisotna v temah zgodovine za srednje šole. V takšni zasnovi pride do izraza gospodarska, družbena, kulturna situacija, politični sistemi v določenem zgodovinskem trenutku. Analiza gospodarskih, političnih in drugih struktur omogoča sočasne primerjave njihovih elementov, organiziranost družbenih mehanizmov, medsebojnih odnosov, itd. Strukturna zgodovina se poslužuje raznih modernih raziskovalnih metod, merilno-statističnih sistemov, da bi izrazila strukturne preseke čim bolj objektivno. Takšen pristop odkriva družbena razmerja, ki so sicer skrita, in prodira globinsko v funkcioniranje družbe na določeni zgodovinski etapi.

Strukturalne teme v naših učnih načrtih so, na primer: narava rimske imperialne oblasti, tipi srednjeveških mest, politični sistem stare Jugoslavije, čitalnice na Slovenskem itd. Poenostavljeni modeli družbenih struktur so didaktično primerni za grafično ponazoritev zgodovinskih pojavov, razmerij, situacij in drugo. Strukturalne teme so zlasti primerne za takšne metode pouka, ki terjajo samostojno delo učencev in proučevanje zgodovinskih situacij. Slabost takšne zasnove pri vzgojno-izobraževalnem procesu pa je v tem, da so v njih povsem odsotne težnje, hotenja, alternative zgodovinskih subjektov. Učitelja praktika, torej časovno-razvojno ali strukturalno zasnovana učna tema zgodovine usmerja ne le vsebinsko, marveč tudi v izbor ustreznih kombinacij metod in oblik pouka. Zasnova tem šolske zgodovine, učinkovita in premišljena vgrajenost navedenih pedagoških in znanstvenih elementov ima močan vpliv na avtorje učbenikov in s tem tudi na podrobno načrtovanje pouka. Strokovno in metodično usposobljen in idejno orientiran pedagog bo mnoge teh izhodišč zavestno in sistematično uresničeval pri pouku. Med ustvarjalno učno prakso pa postajajo kakovostni pristopi tudi rutinsko prisotni in vgrajeni v slog poučevanja.

Zusammenfassung

KONZEPTION DER GESCHICHTLICHEN THEMEN UND UNTERRICHTSPLANUNG

Stefan Trojar

Im modernen Lehrplan — auch Curriculum — ist der Lehrstoff viel bestimmter thematisiert, doch entspricht das curriculare didaktische System nicht ganz den gesellschaftswissenschaftlichen Fächern. Auch unsere Lehrpläne für Geschichte enthalten einige curriculare Elemente, sind jedoch trotzdem sehr mangelhaft. Die größte unmittelbare Unterstützung beim Planen des Geschichtsunterrichts findet der Lehrer in einem guten Konzept des Lehrbuchs. Die sehr verdichteten Themen im Lehrplan haben verschiedene negative Folgen für die Qualität des Geschichtsunterrichts. Didaktiker des Geschichtsunterrichts fördern überall in der Welt eine Auswahl des Lehrstoffes und nicht so konzentrierte Themen. Das sollte unter Zuhilfenahme eines Mustersystems und durch eine präzisere Thematisierung verwirklicht

werden. Ein Thema für den Schulgeschichtsunterricht sollte problembezogen, konkret und in einem solchen System gestaltet werden, daß es in der Einführung Motivation und Aktualisierung enthält. Es sollte auf einen begrenzten Ausschnitt aus der Geschichte konzentriert sein, was ein tiefgehendes Kennenlernen der Thematik ermöglicht. Bei der Konzeption der Geschichtsthemen für den Unterricht spielen auch Projektionen der wissenschaftlichen Geschichte eine entscheidende Rolle. Eine Konzeption der zeitlichen Entwicklung stellt vor allem Prozesse dar und deutet dem Lehrer, in erster Linie die Methode der Auslegung an. Struktural konzipierte Themen haben sich vor allem in der Mittelschule geltend gemacht. In einer solchen Konzeption fällt vornehmlich der Analyse verschiedener gesellschaftlicher Strukturen anhand moderner Forschungsmethoden eine wichtige Rolle zu. Beim Geschichtsunterricht aber wird durch dieses System die selbständige Arbeit der Schüler angeregt.

O ČEM SMO PISALI...

...pred štirimi desetletji?

»Slovenska klerikalna stranka je stala na legitimističnem stališču prav do zadnjih mesecev obstoja Avstro-Ogrske. Konkretni programi v tem okviru se pa spreminjajo. Program 'Zedinjene Slovenije' ne zveni več revolucionarno in ga zato sprejme medstrankarski vseslovenski shod 1897 in drugi slovenski katoliški shod 1900.«

(F. Zwitter, Narodnost in politika pri Slovencih, ZČ 1947, str. 43)

...pred tremi desetletji?

»V nacionalnem vprašanju je Mir stal na pozicijah zgodovinskega prava. Se le v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno se je to njegovo stališče razrahljalo. Kakor je sicer bil dosleden zagovornik in branilec enakopravnosti in zakonitih narodnostnih pravic koroških Slovencev, tako se je le zelo počasi in nepopolno otrešal (v slovenskem merilu) najzaostalejšje narodnostne ideologije.«

(J. Pleterški, Politični profil koroškega časopisa »Mir«, ZČ 1956—57, str. 185)

...pred dvema desetletjema?

»Kaj naj bi v tem boju proti beneškim istrskim mestom in proti Benetkam, samim še bolj, koristilo Trstu kakor to, da bi neposredno vanj pritekala tudi trgovina iz čim večjega dela Italije. To še toliko bolj, ker se je z nastopom Karla V. proti Benečanom vendar kazala možnost, da bo njihov pomorski monopol na Jadranu doživel večji udarec.«

(F. Gestrin, O nameravani trgovski poti iz Ancone in Pesara v Italijo na Nizozemsko prek Ljubljane za Ferdinanda I., ZČ 1967, str. 203)

...pred desetletjem?

»Poostrenemu pritisku podjetja KID na delavstvo spomladi 1935. leta in kršenju kolektivne pogodbe, ki je izzvalo med delavstvom veliko nezadovoljstvo in pripravljenost na odpor, so se jeseniški komunisti odločili odgovoriti s stavko vseh jeseniških kovinarjev.«

(J. Prunk, Prvo ljudskofrontno povezovanje na Jesenicah (1935—1937), ZČ 1977, str. 89)

To in še mnogo drugega zanimivega poiščite v starejših številkah ZČ, ki jih dobite na upravi ZČ.

SLOVENSKA MATICA, Ljubljana, Trg osvoboditve 7, (061) 214 190

in Zveza zgodovinskih društev Slovenije imata sklenjen dogovor o sodelovanju, po katerem lahko člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev ob predložitvi potrjene članske izkaznice v prostorih Slovenske matice nabavljajo vse Matične publikacije po ugodnejši ceni, ki sicer velja le za redne Matične člane:

Iz bogatega izbora leposlovnih in različnih strokovnih del opozarjamo zlasti na nekaj knjig z zgodovinsko tematiko (zaloga nekaterih med njimi bo v kratkem času pošla!):

Slovenska matica 1864—1964 (zbornik razprav in člankov)	3300 din
Jože Munda: Bibliografija Slovenske matice 1864—1964	2500 din
Jože Munda: Bibliografija Slovenske matice 1964—1983	2500 din
Koroški plebiscit (zbornik razprav in člankov)	3550 din
Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem	2700 din
Vojeslav Molè: Iz knjige spominov	2100 din
Lavo Čermelj: Spomini na moja tržaška leta	2200 din
Lavo Čermelj: Med prvim in drugim tržaškim procesom	2200 din
Francè Koblar: Moj obračun	2200 din
Franc Petek-Janko Pleterski: Spomini koroškega politika	2400 din
Edvard Kocbek: Peščena ura. Pisma Borisu Pahorju 1940—1980	2200 din
Primož Simoniti: Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja	3500 din
Alojz Rebula: Zeleno izgnanstvo (roman o tržaških letih Eneja Silvija Piccolominija)	2600 din
Andrej Capuder: Rapsodija 20 (roman o obdobju med obema vojnama)	2200 din
Anton Linhart: Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (komentiran prevod knjig iz let 1788 in 1791)	2800 din
Karel Clarici: Knjiga moje mladosti (spominski opis grajskega in meščanskega življenja na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja)	2500 din
Josip Vošnjak: Spomini (uredil in opombe napisal Vasilij Melik)	3100 din
Franc Kos: Izbrano delo (izbral, uredil in opombe napisal Bogo Grafenauer)	2800 din
Ivan Hribar: Moji spomini I. (izbral in uredil Vasilij Melik)	3100 din
Ivan Hribar: Moji spomini II. (izbral in uredil Vasilij Melik)	3400 din
Marjan Rožanc: Roman o knjigah (avtobiografsko delo)	2100 din
Boris Pahor: V labirintu (avtobiografski roman iz časa 1946—1949)	3000 din
Lojze Kovačič: Prišleki, 1. in 2. del (avtobiografska pripoved o obdobju 1938—1945)	2400 din
Lojze Kovačič: Prišleki, 3. del (obdobje 1945—1948)	2700 din
Milko Kos: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev (izbral, uredil in opombe napisal Bogo Grafenauer)	3750 din
Anton Novačan: Jeruzalem—Kairo. Spomini 1942—1945	4900 din
Peter Mohar: Med nebom in peklom. Pričevanje iz plebiscitnega leta	5000 din
Bogo Grafenauer: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj	8900 din
Irena Gantar Godina: Masaryk in masarykovstvo pri Slovencih	10.800 din

Slovenska matica pripravlja za prihodnja leta med drugim vrsto izdaj temeljnih del slovenske historiografije in nekaterih najzanimivejših starejših slovenskih memoarnih del.